

KS. MAREK STĘPIEŃ

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-5049-1480

FUNKCJONOWANIE KOMISJI WSPÓLNEJ PRZEDSTAWICIELI KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I RZĄDU POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ W 1980 R.

- Treść: Wstęp. – 1. Komisja Mieszana i Komisja Wspólna – rys historyczny
– 2. Zasady działania Komisji Wspólnej po wznowieniu obrad w 1980 r.
– 3. Tematy obrad Komisji Wspólnej i podjęte uzgodnienia – Zakończenie.

Wstęp

Po zakończeniu drugiej wojny światowej władzę w Polsce przejęli komuniści. Jedną z pierwszych decyzji rządu polskiego było podjęcie uchwały z dnia 12 września 1945 r. w sprawie zaprzestania obowiązywania umowy konkordatowej zawartej pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w 1925 r.¹ Nowe władze w swej działalności opierały się na zasadach filozofii marksistowskiej i na światopoglądzie ateistycznym, uznając Kościół katolicki za swego wroga. Mimo takiej postawy władz, biskupi polscy na czele z prymasem abp. Stefanem Wyszyńskim, mając na uwadze dobro wiernych, zgodzili się na

¹ Zob. Inter Sanctam Sedem et Poloniae Rempubicam Sollemnis Conventio, AAS 17 (1925), 273-287; Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. (Ratyfikowany zgodnie z ustawą z dn. 23 kwietnia 1925 r.), Dz. U. 1925 Nr 72, poz. 501; T. PAWLUK, *Problem wygaśnięcia konkordatu polskiego z 1925 r.*, Prawo Kanoniczne 29 (1986), nr 1-2, s. 134-135.

nawiązanie roboczych kontaktów z władzami na forum utworzonej w 1949 r. Komisji Mieszanej przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu Rzeczypospolitej Polskiej². W 1953 r. po internowaniu przez władze komunistyczne abp. Stefana Wyszyńskiego zawieszono funkcjonowanie Komisji Mieszanej, a po wznowieniu działalności w 1956 r. zmieniono jej nazwę na Komisję Wspólną przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³. W końcu 1958 r. władze ponownie zawiesiły działalność Komisji Wspólnej na dwa lata, a następnie powtórzyły to od połowy 1963 r. Komisja Wspólna praktycznie nie obradowała aż do początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku⁴. Na początku lat siedemdziesiątych XX w. władze komunistyczne w Polsce starały się uspokoić nastroje społeczne i zaproponowały normalizację stosunków z Kościołem w Polsce, do czego nie doszło mimo pozytywnej odpowiedzi biskupów polskich⁵. Na zebraniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w styczniu 1975 r. biskupi podkreślili w komunikacie, że władze PRL nie podjęły szeregu ważnych spraw z zakresu normalizacji

² Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej na tle stosunków Kościoła – Państwo w Polsce 1949-1990. Warszawa (bez daty – dokument sporządzony po 1 stycznia 1980 r., w którym błędnie w tytule wpisano datę 1949-1990, gdyż powinno być 1949-1980). Archiwum Konferencji Episkopatu Polski – adres: Skwer Ks. Kard. S. Wyszyńskiego 6, 01-015 Warszawa (skrót: AKEP), sygn. Archiwum 1980-1989 (skrót: III) 03059, s. 1-2. Nazwa Rzeczpospolita Polska została zmieniona na mocy Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. na Polska Rzeczpospolita Ludowa. Zob. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 232; Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 233.

³ Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 37-41.

⁴ Tamże, s. 110-111, 148-151.

⁵ Więcej na ten temat zobacz: M. STĘPIEŃ, *Relacje Konferencji Episkopatu Polski z władzami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku*, *Warszawskie Studia Pastoralne* XIII 41 (2018) nr 4, s. 209-232; M. STĘPIEŃ, *Relacje Konferencji Episkopatu Polski z władzami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku*, *Prawo Kanoniczne* 61 (2018) nr 3, s. 73-105.

wzajemnych stosunków⁶. Zdaniem kard. Stefana Wyszyńskiego, przewodniczącego Konferencji Episkopatu, złe relacje między państwem a Kościołem w latach pięćdziesiątych, sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku wynikały, przede wszystkim, z praktycznego stosowania przez władzę w Polsce ideologii materialistycznej, gdzie uznawano każdą religię za czynnik społecznie negatywny, z którym należy walczyć. Prymas Polski konsekwentnie domagał się uznania przez państwo Kościoła katolickiego jako osoby prawnej prawa publicznego i zaaprobowania zasady, że Kościół kieruje się własnymi normami prawnymi, a państwo powinno zapewnić swobodę działania Kościoła.

Niniejszy artykuł jest próbą szczegółowego ukazania funkcjonowania Komisji Wspólnej przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w 1980 r., czyli w czasie następujących szybkich zmian społeczno-politycznych w Polsce.

1. Komisja Mieszana i Komisja Wspólna – rys historyczny

W 1948 r. nowym prymasem Polski został mianowany abp Stefan Wyszyński i jednocześnie pełnił on funkcję przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, która działała w sposób nieformalny do jej erygowania przez Stolicę Apostolską dekretem z dnia 15 marca 1969 r.⁷ W 1949 r. biskupi polscy podjęli decyzję o nawiązaniu kontaktów z nowymi władzami w Polsce, dla dobra wiernych. Rząd polski w lipcu 1949 r. zgodził się na prowadzenie rozmów z przedstawicielami Kościoła, w tym celu delegując ministra Władysława Wolskiego, generała Edwarda Ochaba i posła Franciszka Mazura⁸. Konferencja Episkopatu na swym zebraniu plenarnym w Krakowie w dniu 29 lipca tego samego roku upoważniła do rozmów z władzami

⁶ Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 1-2.

⁷ Sacra Congregatio pro Episcopis. Poloniae de Episcopalis Coetus Statuti approbatione Decretum. Datum Romae, 15-03-1969 (Prot. N. 567/64) (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. Archiwum 1969-1979 (skrót: II) 013100; Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 1-2.

⁸ Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 1-2.

biskupów: Tadeusza Zakrzewskiego, Michała Klepacza i Zygmunta Choromańskiego⁹. W ten sposób ukonstytuowała się Komisja Mieszana przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu. W czasie jej pierwszego posiedzenia w dniu 5 sierpnia 1949 r. przedstawiciel strony rządowej Władysław Wolski, minister administracji publicznej, oświadczył, że intencją władz jest należyte uregulowanie stosunków z Kościołem, aby zabezpieczyć interes publiczny i swobodę wykonywania praktyk religijnych przez wierzących. Jednak późniejsze działania podejmowane przez władze komunistyczne dają podstawę do twierdzenia, że deklaracja min. Wolskiego nie miała pokrycia w rzeczywistości, chociaż w drugiej połowie 1949 r. odbyto aż 12 posiedzeń Komisji Mieszanej, a w latach 1950-1953 Komisja zbierała się 17 razy. Przez następne trzy lata Komisja nie była zwoływana¹⁰. Od listopada 1956 r. pełnomocnikiem rządu do Spraw Stosunków z Kościołem i jednocześnie kierownikiem Urzędu do Spraw Wyznań został minister Jerzy Sztachelski. W miejsce Komisji Mieszanej utworzono Komisję Wspólną przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL w składzie: minister Sztachelski, Jerzy Morawski, członek Biura Politycznego KC PZPR, którego w marcu 1957 r. zastąpił Zenon Kliszko, członek Biura Politycznego, sekretarz KC PZPR. Skład przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski w Komisji nie został zmieniony. W latach 1956-1961 posiedzenia Komisji Wspólnej odbywały się stosunkowo często, gdyż było ich 25¹¹. W następnym roku strona rządowa nie godziła się na zwoływanie posiedzeń tego gremium.

⁹ Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Teksty uchwał Konferencji Plenarnych Episkopatu według działów. AKEP, sygn. Archiwum 1945-1968 (skrót: I) 0130/III, poz. III 18/4; Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski. AKEP, sygn. I 0130/III, s. VI 1.

¹⁰ Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 1-40.

¹¹ Zob. Protokoły z Komisji Wspólnej. Warszawa, 04-03-1958, 31-07-1958, 06-11-1958, 14-03-1960, 26-04-1960, 12-05-1960, 11-07-1961. AKEP, sygn. Archiwum 1945-1969 (skrót: I) 03050/II; Notatka bpa Z. Choromańskiego. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 1966 r. AKEP, sygn. I 013/II, s. 2-3; Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 1-96.

W październiku 1962 r. kard. Stefan Wyszyński w rozmowie z Zenonem Kliszką, sekretarzem KC PZPR, zaproponował wznowienie funkcjonowania Komisji Wspólnej¹², a w marcu 1963 r. prymas Polski skierował pismo do Władysława Gomułki, pierwszego sekretarza PZPR, w którym powtórzył swój postulat¹³. Interwencje kard. Wyszyńskiego odniosły krótkotrwały skutek, gdyż w tym samym roku wznowiono obrady Komisji i odbyły się jej cztery posiedzenia, ale już w następnym roku prace zostały zawieszone¹⁴. Wznowiono je dopiero w końcu grudnia 1966 r. tylko na dwa posiedzenia¹⁵. W sumie w latach 1949-1956 odbyło się 29 posiedzeń Komisji Mieszanej i 31 posiedzeń Komisji Wspólnej, przy czym jej prace całkowicie zawieszone były od początku 1967 r. do połowy 1980 r.¹⁶

W okresie funkcjonowania najpierw Komisji Mieszanej, a później Komisji Wspólnej strona rządowa próbowała ingerować w skład przedstawicieli strony kościelnej. Przykładem takich działań były wydarzenia, po śmierci bp. Michała Klepacza, gdy w lutym 1967 r. biskupi wybrali do Komisji Wspólnej bp. Ignacego Tokarczuka, o czym kard. Stefan Wyszyński powiadomił stronę rządową pismem z dnia 20 lutego tego roku¹⁷. W odpowiedzi Aleksander Skarżyński, dyrektor Urzędu do Spraw Wyznań, stwierdził: „Z upoważnienia Prezesa Rady Ministrów komunikuję, co następuje: (...) Desygnowanie ks. biskupa Tokarczuka do Komisji Wspólnej świadczy jednak, że kierownictwo Episkopatu nie jest zainteresowane w normalnej pracy

¹² Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 90.

¹³ Pismo. Kard. S. Wyszyński do W. Gomułki. Warszawa, 14-03-1963 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. I 03050/II. Por. Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 91-96.

¹⁴ Protokoły z Komisji Wspólnej. Warszawa, 27-05-1963, 25-06-1963, 31-07-1963, 05-08-1963. AKEP, sygn. I 03050/II.

¹⁵ Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 109-112.

¹⁶ Tamże, s. 1-157.

¹⁷ Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski. AKEP, sygn. I 0130/III, s. VI 4; List. Kard. S. Wyszyński do Prezydium Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Warszawa, 20-02-1967 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. I 0305.

tej Komisji”¹⁸. W konsekwencji przewodniczący Konferencji Episkopatu zwrócił się listem z dnia 4 lipca 1967 r. do Józefa Cyrankiewicza, Prezesa Rady Ministrów, informując go, że na Konferencji Plenarnej Episkopatu w czerwcu tego roku biskupi zapoznali się z pismem dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 20 maja i uznali, że zawarty tam postulat odwołania bp. Tokarczuka z funkcji członka Komisji Wspólnej, jak też użyta argumentacja, są niezgodne z dotychczasową praktyką desygnowania kandydatów do Komisji Wspólnej. Kardynał Stefan Wyszyński zwrócił się „o zrewidowanie stanowiska wyrażonego w piśmie Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 20.V.1967 r. oraz zarzutów w nim zawartych”¹⁹ i w efekcie bp Ignacy Tokarczuk pozostał w składzie Komisji Wspólnej przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL²⁰, ale w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku władze komunistyczne podjęły ponowną próbę usunięcia tegoż biskupa z Komisji. W czasie rozmów przedstawicieli Stolicy Apostolskiej i władz PRL, które odbyły się w Warszawie w dniach od 4 do 6 lutego 1974 r., został podjęty temat funkcjonowania Komisji

¹⁸ List. A. Skarżyński do kard. S. Wyszyńskiego. Warszawa, 20-05-1967 (Nr. RK-420/67). AKEP, sygn. I 0305.

¹⁹ List. Kard. S. Wyszyński do J. Cyrankiewicza. Warszawa, 04-07-1967 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. I 0305. Zob. Uchwały Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski 1946-1989. Wykaz Konferencji Plenarnych Episkopatu Polski. AKEP, sygn. I 0130/III, s. VI 4. Prymas Polski zaznaczył, że w przeszłości „tak strona rządowa jak i kościelna najpierw w Komisji Mieszanej a potem w Komisji Wspólnej wyznaczały członków według własnego uznania, bez pytania partnera o «nihil obstat». Każda ze stron w Komisji Wspólnej reprezentuje sprawę swego mocodawcy i dlatego dotychczas tak Episkopat jak i Rząd słusznie uważał, że w żaden sposób nie może wpływać na dobór członków do Komisji Wspólnej, choćby nawet skład personalny jednej strony nie odpowiadał stronie drugiej. (...) Dlatego, Konferencja Episkopatu ze zdziwieniem odczytała stanowisko Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań w tym przedmiocie, który orzeka z pozycji superarbitra, i to w odniesieniu do członka nadrzędnej Komisji”. Kardynał Wyszyński przytoczył zarzuty przedstawione biskupowi Tokarczukowi i ocenił je jako „krzywdzące i obraźliwe”. List. Kard. S. Wyszyński do J. Cyrankiewicza. Warszawa, 04-07-1967 (uwierzytelniona kopia). AKEP, sygn. I 0305.

²⁰ Zob. Konferencja Episkopatu Polski. Warszawa, 13-01-1970. AKEP, sygn. II 0142/I, s. 41.

Wspólnej. Przedstawiciel Stolicy Apostolskiej abp Agostino Casaroli podkreślił potrzebę wznowienia jej działalności. Strona rządowa odpowiedziała, iż jest to możliwe, ale pod warunkiem, że Episkopat na miejsce bp. Tokarczuka wybierze innego członka tej Komisji, jednocześnie podkreślając, że gremium to w przeszłości nie zdało egzaminu²¹.

2. Zasady działania Komisji Wspólnej po wznowieniu obrad w 1980 r.

W 1980 r. władze komunistyczne PRL, mając na uwadze nastroje społeczne w Polsce, zmieniły swoje zapatrywania dotyczące unormowania relacji z Kościołem w Polsce. W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku zmierzano do zawarcia porozumienia ze Stolicą Apostolską, z jednoczesnym wykluczeniem i izolowaniem Konferencji Episkopatu Polski. Przedstawiciele Stolicy Apostolskiej desygnowani do prowadzenia rozmów, konsekwentnie i stanowczo oświadczały w negocjacjach, że w ramach prowadzonych rozmów

²¹ Sprawozdanie ze spotkania delegacji Stolicy Apost. z delegacją rządu PRL w Warszawie 4-6.II.1974. Warszawa, 10-11-1974. AKEP, sygn. II 0032. Abp Casaroli w maju 1974 r. w czasie audiencji udzielonej w Watykanie ambasadorowi Kazimierzowi Siodorowi, przedstawicielowi PRL, stwierdził, że od rządu polskiego oczekuje, iż podejmie poważne rozmowy z Episkopatem, a w tym celu powinny być wznowione obrady Komisji Wspólnej oraz zaznaczył, że rezerwuje sobie prawo do swobodnych kontaktów z przedstawicielami Episkopatu Polski. Sprawozdanie ks. Alojzego Orszulika z rozmów przeprowadzonych w Watykanie z ks. prał. G. Montalvo i abpem Casaroli w dniach od 25 maja do 5 czerwca 1974 r. Warszawa, 10-11-1974. AKEP, sygn. II 00311, s. 5-6. Sprawozdanie z zajęć Sekretarza Episkopatu bpa Br. Dąbrowskiego w Sekretariacie Stanu Stolicy Apostolskiej w związku ze spotkaniem w Rzymie przedstawicieli Stolicy Apostolskiej z przedstawicielami P.R.L. (Rzym 2-12.VII.1974). Rzym, 12-07-1974. AKEP, sygn. II 0032. Więcej na temat roli Konferencji Episkopatu Polski w rokowaniach Stolicy Apostolskiej z władzami PRL w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku zobacz: M. STĘPIEŃ, *Rola Konferencji Episkopatu Polski w rokowaniach Stolicy Apostolskiej z władzami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku*, Warszawskie Studia Pastoralne XIII 41 (2018) nr 4, s. 233-252; M. STĘPIEŃ, *Rola Konferencji Episkopatu Polski w rokowaniach Stolicy Apostolskiej z władzami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX wieku*, Prawo Kanoniczne 62 (2019) nr 3, s. 163- 192.

z poszczególnymi państwami Stolica Apostolska zawsze uwzględnia racje odpowiednich konferencji biskupów, co także będzie miało miejsce i w tym przypadku.

Jak się wydaje, na zmianę postawy władz polskich i podjęcie rozmów wpłynęły niepokoje społeczne z lata 1980 r. Wówczas doszło do strajków i otwartych żądań demokratyzacji życia społecznego, poszanowania praw obywatelskich. Został utworzony Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, a związkowcy żądali nieograniczonego prawa do zrzeszania się w wolnych i niezależnych związkach zawodowych oraz godziwego wynagrodzenia za pracę. W zaistniałym stanie faktycznym władze komunistyczne nie mogły sobie pozwolić na dalszy, otwarty konflikt z Kościołem katolickim w Polsce. We wrześniu 1980 r. dokonano zmian osobowych w PZPR i rządzie PRL. Stanisław Kania został pierwszym sekretarzem KC PZPR, a Józef Pińkowski premierem, który jeszcze w tym samym miesiącu złożył deklarację w Sejmie PRL, że nowy rząd będzie starał się doprowadzić do normalizacji stosunków z Kościołem w Polsce, co umożliwiło reaktywację funkcjonowania Komisji Wspólnej przedstawicieli Konferencji Episkopatu i rządu PRL²². Wcześniej, w końcu czerwca biskupi uczestniczący w obradach zebraniu plenarnym Konferencji Episkopatu Polski, na Górze św. Anny delegowali do „Komisji ad hoc” kard. Franciszka Macharskiego, bp. Lecha Kaczmarka i bp. Bronisława Dąbrowskiego, w celu omówienia z władzami problemów dotyczących normalizacji stosunków Kościół – państwo, o czym został poinformowany przez sekretarza Konferencji Episkopatu Polski pismem z dnia 1 sierpnia 1980 r. min. Jerzy Kuberski, kierownik Urzędu do Spraw Wyznań²³.

W Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski we wrześniu 1980 r. przygotowano listę postulatów, od spełnienia których uzależniano kompleksową normalizację stosunków między Kościołem

²² Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej... jw., s. 157. Ostatnie posiedzenie tego gremium odbyło się w dniu 20 stycznia 1967 r. Tamże, s. 111.

²³ Kopia pisma. Bp B. Dąbrowski do J. Kuberskiego. Warszawa, 01-08-1980. AKEP, sygn. III 0305.

a państwem w PRL. Między innymi wskazano tam na: osobowość publiczno-prawną Kościoła i instytucji kościelnych, nadanie statusu prawnego zakonowi i zgromadzeniom zakonnym, stosowanie praworządności wobec wszystkich obywateli, troskę o rozwój biologiczny i moralny narodu, wolności odnoszące się do: sumienia i wyznania, sprawowania kultu religijnego, zrzeszania się, słowa i prasy; a także prawa do pracy, nauki i ubezpieczeń społecznych; wolności dotyczące obsadzania stanowisk kościelnych, erygowania parafii, katechizacji, prowadzenia duszpasterstwa w wojsku, szpitalach i zakładach karnych, zaprzestania poboru kleryków do odbywania zasadniczej służby wojskowej²⁴.

Pierwsze posiedzenie Komisji Wspólnej przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL odbyło się już 23 września 1980 r. w Urzędzie Rady Ministrów w Warszawie. W zebraniu wzięli udział ze strony rządowej: wicepremier Kazimierz Barcikowski, min. Jerzy Kuberski, kierownik Urzędu do Spraw Wyznań i jego zastępca Aleksander Merker oraz ze strony Episkopatu Polski: kard. Franciszek Macharski, bp Lech Kaczmarek i bp Bronisław Dąbrowski²⁵. W czasie obrad wicepremier Barcikowski przedstawił zobowiązanie, że strona rządowa będzie dokładać starań, aby rozmowy na tym forum były konstruktywne i doprowadziły do rozwiązania wielu spraw. Wicepremier podkreślił, że rozmowy w Komisji Wspólnej będą miały charakter wiążący, a strona rządowa do ich prowadzenia dodatkowo desygnuje posła Witolda Lipskiego, przedstawiciela Stronnictwa Ludowego. Uzgodniono, że Urząd do Spraw Wyznań i Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski w październiku przygotują wykaz spraw, które będą podejmowane przez Komisję Wspólną, z uwzględnieniem okoliczności i priorytetów. Na zakończenie obrad strona kościelna

²⁴ Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. *Postulaty Kościoła Rzym.-Kat. Niezbędne dla pełnej normalizacji stosunków między Państwem a Kościołem w PRL*. Warszawa, 10-09-1980. AKEP, sygn. III 0200.

²⁵ *Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu*. Warszawa, 24 września 1980 r. g. 17 do 20.00 (jest błędnie podany dzień – powinno być 23 września). Warszawa, 24-09-1980. AKEP, sygn. III 03050. Zob. *Rys historyczny Komisji Mieszanej – Wspólnej...* jw., s. 157.

zasygnalizowała pilną potrzebę zwiększenia nakładu „Tygodnika Powszechnego” i umożliwienia przepisania nieruchomości kościelnych z osób fizycznych na prawne, gdyż jak podkreślił bp Dąbrowski sprawa ta jest załatwiana już od 5 lat. Uzgodniono wspólny komunikat do środków społecznego przekazu o restytuowaniu Komisji Wspólnej²⁶.

Zgodnie z decyzją podjętą przez Komisję Wspólną, dalsze ustalenia dotyczące zasad jej funkcjonowania miały być ustalane w czasie spotkania, które wyznaczono na 9 października 1980 r. Wówczas bp Bronisław Dąbrowski, sekretarz Konferencji Episkopatu Polski i ks. Alojzy Orszulik przeprowadzili rozmowę z min. Jerzym Kuberskim, kierownikiem Urzędu do Spraw Wyznań. Biskup Dąbrowski wręczył min. Kuberskiemu *Pro memoria*, gdzie stwierdzono, że kard. Stefan Wyszyński, przewodniczący Konferencji Episkopatu, przyjmuje do wiadomości skład przedstawicieli rządu w Komisji Wspólnej, gdyż kieruje się zasadą, że każda ze stron władna jest desygnować i odwoływać swoich przedstawicieli²⁷. Minister Kuberski poinformował rozmówców, że Kazimierz Barcikowski został odwołany z funkcji wicepremiera, gdyż został sekretarzem KC PZPR i z ramienia partii będzie miał w swoich kompetencjach sprawy stosunków Kościoł – państwo, ale pozostaje na stanowisku przewodniczącego Komisji Wspólnej. Następnie omówiono potrzebę usystematyzowania tematów, które miałyby być podejmowane w czasie obrad Komisji Wspólnej. Minister Kuberski przedstawił trzy grupy zagadnień: 1. wzajemne współdziałanie Kościoła i państwa, ze wskazaniem na publiczno-prawną osobowość Kościoła, na wychowanie w rodzinie i funkcjonowanie wyższych seminariów duchownych; 2. rozwiązywanie sprawa z zakresu stosunków Kościoł – państwo (np. wydawanie

²⁶ Sprawozdanie z posiedzenia Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. Warszawa, 24 września 1980 r. g. 17 do 20.00. Warszawa, 24-09-1980. AKEP, sygn. III 03050.

²⁷ Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. Notatka z rozmowy Ks. Biskupa B. Dąbrowskiego i Ks. A. Orzulika z min. J. Kuberskim. Rozmowa odbyła się dnia 9.10.1980 r., godz. 9-11.30 w Urzędzie do Spraw Wyznań (bez daty). AKEP, sygn. III 0305, s. 1-4. Bp B. Dąbrowski. Kopia *Pro memoria*. Warszawa, 08-10-1980. AKEP, sygn. III 0305.

periodyków, książek i ich nakładów); 3. sprawy incydentalne, takie jak rozpatrywanie wniosków związanych z budownictwem sakralnym²⁸.

Biskup Dąbrowski zaproponował powołanie zespołów roboczych w ramach Komisji Wspólnej do omówienia poszczególnych tematów, które sporządzałyby protokoły dla Komisji, z wyszczególnieniem spraw uzgodnionych i nieuzgodnionych oraz wniosków. Minister Kuberski zgodził się na przedstawione propozycje i dodatkowo postulował, aby ustalić sposób wnoszenia spraw pod obrady Komisji Wspólnej i jednocześnie zaproponował, aby przed posiedzeniami spotykali się sekretarze Komisji, w celu ustalenia zakresu tematów, które byłyby podejmowane na każdym kolejnym posiedzeniu²⁹. Do takiego spotkania ks. Alojzego Orszulika i Aleksandra Merkera po raz pierwszy doszło 14 listopada przed drugim posiedzeniem Komisji Wspólnej, w trakcie którego ustalono Porządek dzienny Komisji Wspólnej na obrady w dniu 20 i 21 listopada, składający się z 12 punktów³⁰.

3. Tematy obrad Komisji Wspólnej i podjęte uzgodnienia

Pismem Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski z dnia 13 listopada 1980 r. przesłanym na ręce min. Kuberskiego przekazano zestaw zagadnień do podjęcia przez Komisję Wspólną. Zakres spraw miał być doprecyzowany w czasie najbliższego posiedzenia Komisji Wspólnej zaplanowanego na 20 i 21 tego miesiąca³¹.

²⁸ Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. Notatka z rozmowy Ks. Biskupa B. Dąbrowskiego i Ks. A. Orszulika z min. J. Kuberskim. Rozmowa odbyła się dnia 9.10.1980 r., godz. 9-11.30 w Urzędzie do Spraw Wyznań (bez daty). AKEP, sygn. III 0305, s. 1-2.

²⁹ Tamże, s. 3-4.

³⁰ Zob. Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. Notatka z rozmowy Ks. A. Orszulika z A. Merkerem wice-dyrektorem U.S.W. – 14 listopada g. 11. Warszawa, 15-11-80. AKEP, sygn. III 0305, s. 1-3; Porządek dzienny Komisji Wspólnej. Warszawa, 20-11-1980. AKEP, sygn. III 0305.

³¹ Kopia pisma. Ks. A. Orszulik do J. Kuberskiego. Warszawa, 13-11-1980. AKEP, sygn. III 0305. Zestaw tematów przygotowany przez stronę kościelną liczył 30 pozycji. Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. Tematy na Komisję Wspólną. Warszawa, 13-11-1980. AKEP, sygn. III 0305.

Od listopada 1980 r. w skład Komisji Wspólnej przedstawiciele Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL weszli: kard. Franciszek Macharski, abp Jerzy Stroba, bp Bronisław Dąbrowski, ks. Alojzy Orszulik – ze strony kościelnej, oraz: wicepremier Kazimierz Barcikowski, Jerzy Kuberski, minister-kierownik Urzędu do Spraw Wyznań, poseł Witold Lipski, wiceprzewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu i Aleksander Merker, wicedyrektor Urzędu do Spraw Wyznań – ze strony rządowej. Sekretarzami Komisji Wspólnej zostali wybrani ks. Alojzy Orszulik i Aleksander Merker³².

Drugie posiedzenie po wznowieniu funkcjonowania Komisji Wspólnej w 1980 r. odbyło się w dniach 20 i 21 listopada. Na wstępie przyjęto „Porządek Dzienny Komisji Wspólnej”³³, a sekretarz KC PZPR Barcikowski przedstawił sytuację społeczno-gospodarczą w kraju. W trakcie obrad kard. Macharski wyraził nadzieję, że zostaną stworzone instytucjonalne zabezpieczenia przed powtarzającymi się konfliktami władzy ze społeczeństwem. Wskazał, że jest wiele tematów do podjęcia przez Komisję Wspólną, ale z punktu widzenia strony kościelnej, główną sprawą jest osobowość publiczno-prawna Kościoła i jego instytucji, a załatwienie jej stworzy płaszczyznę prawną do nawiązania stosunków ze Stolicą Apostolską³⁴.

Komisja Wspólna przyjęła „Tematy na Komisję Wspólną”, z uwzględnieniem zagadnień przedstawionych przez stronę kościelną i dodaniem następujących kwestii przedstawionych przez stronę rządową: całokształt funkcjonowania seminariów duchownych, zatrudnianie przez instytucje kościelne świeckich absolwentów Akademii Teologii Katolickiej i wydziałów kościelnych Katolickiego

³² Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 21-11-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 1-2.

³³ Tamże, s. 1. Zob. Załącznik nr 1. Porządek Dzienny Komisji Wspólnej 20 i 21 XI 1980 r., tamże.

³⁴ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 21-11-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 1-2.

Uniwersytetu Lubelskiego³⁵. Uzgodniono, że listę tę można będzie uzupełniać, a projekty porządku dziennego poszczególnych posiedzeń będą przygotowywane przez Sekretariat Konferencji Episkopatu i Urząd do Spraw Wyznań. Dodatkowo ustalono, że w przypadku absencji członka Komisji Wspólnej (z wyjątkiem przewodniczącego), każda ze stron będzie mogła dokooptować jego zastępcę na poszczególnie posiedzenie³⁶.

W sprawie uznania osobowości publiczno-prawnej Kościoła sekretarz Barcikowski stwierdził, że obowiązująca Konstytucja PRL uznaje istnienie Kościoła i należy szukać formuły prawnej dla opisanie tej rzeczywistości. Odpowiadając, kard. Macharski podkreślił, że w aktualnie obowiązującym prawie polskim Kościół i instytucje kościelne nie są uznawane. W konkluzji ustalono, że strony powołają podkomisję, której celem będzie opracowanie formuły deklaracji prawnej stron i przedstawienie jej Komisji Wspólnej³⁷. W kwestii Papieskich Fakultetów Teologicznych w Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu i Warszawie porozumiano się, że w ciągu maksymalnie roku będą wydane odpowiednie akty prawne, na mocy których państwo prawnie uzna te fakultety, a w najbliższym czasie pracownicy tam zatrudnieni zostaną włączeni do systemu ubezpieczenia społecznego. Strona rządowa zobowiązała się, iż Urząd do Spraw Wyznań wyda akty prawne umożliwiające tym instytucjom jako podmiotom prawa nabywanie nieruchomości. Postanowiono też, że cenzorzy zaprzestaną ingerować w treści dotyczące tych fakultetów³⁸.

Komisja Wspólna powołała podkomisję do rozpatrzenia spraw wydawnictw i czasopism kościelnych oraz katolickich i ustalono, że wydawnictwa będą swobodnie określać plan i dysponować

³⁵ Zob. Załącznik nr 2. Tematy na Komisję Wspólną, tamże.

³⁶ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 21-11-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050. Możliwości uczestniczenia w obradach Komisji Wspólnej zastępcy członka żadna ze stron nie wykorzystwała w 1980 r.

³⁷ Tamże, s. 3-4.

³⁸ Tamże, s. 4.

przydzielonym papierem, a „Tygodnik Powszechny” otrzyma nakład w wysokości 50 tys. egzemplarzy. Strona rządowa zgodziła się, że w drodze indywidualnych decyzji będą udzielane zwolnienia podatkowe od papieru przywożonego z zagranicy, a podręczniki do nauki religii i katechizmy będą wydawane przez różne wydawnictwa, które będą mogły między sobą przekazywać przydziały papieru drukarskiego, i instytucje kościelne będą nabywać używane maszyny poligraficzne oraz sprowadzać nowe z zagranicy³⁹. Komisja Wspólna zadecydowała o powołaniu podkomisji do Walki z Alkoholizmem i Wychowania do Trzeźwości, złożonej z przedstawicieli Komisji Konferencji Episkopatu do Spraw Trzeźwości, wiceministra zdrowia i opieki społecznej, wiceministra oświaty i wychowania, prezesa Głównego Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego, w celu omówienia całokształtu działań i utworzenia struktur organizacyjnych niezbędnych do przeciwdziałania uzależnieniu alkoholowemu obywateli⁴⁰. Kolejną podkomisją, którą wówczas postanowiono utworzyć, była Podkomisja do Spraw Wyższych Seminarium Duchownych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązania problemu powoływania kleryków do odbycia zasadniczej służby wojskowej. Ze strony Episkopatu w jej skład miał wejść bp Lech Kaczmarek jako przewodniczący strony kościelnej⁴¹.

Strona rządowa zobowiązała się, że zostanie wydana zgoda administracyjna na budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie i Szczecinie, a także internatu seminaryjnego w Gnieźnie⁴². W sprawie dekrety Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r.

³⁹ Tamże, s. 6. Strona kościelna w „Przedłożeniu” przygotowanym na posiedzenie Komisji Wspólnej wniosła o podwyższenie nakładu wydawniczego czasopism. Przedłożenie. Komisja Wspólna 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 19-11-1980. AKEP, sygn. III 0305, s. 9-11.

⁴⁰ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 21-11-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 6-7.

⁴¹ Tamże, s. 8.

⁴² Tamże, s. 7.

o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych⁴³ w czasie obrad zabrał głos bp Dąbrowski, który podkreślił, że dekret był i jest narzędziem walki z Kościołem i utrudnia normalizację wzajemnych stosunków. Strona rządowa zaproponowała, aby kwestia ta została przekazana do zespołu, który ma zająć się statusem prawnym Kościoła, czyli do podkomisji powołanej na tym posiedzeniu⁴⁴. Na zakończenie ustalono, że protokoły z posiedzeń będą przygotowywać członkowie-sekretarze, a Komisja w czasie kolejnych obrad będzie je zatwierdzać⁴⁵.

Trzecie z kolei zebranie Komisji Wspólnej w 1980 r. odbyło się 8 grudnia. W jego trakcie omawiano sprawy związane z wychowaniem dzieci i młodzieży w szkołach i zakładach opiekuńczo-wychowawczych, na koloniach, zimowiskach i obozach. Strona kościelna, mając na uwadze wydarzenia z przeszłości, zaapelowała o respektowanie wolności sumienia i wyznania. Strony zgodziły się na powołanie Zespołu Roboczego do Spraw Wychowania⁴⁶. Tu należy podkreślić, że w Protokole z posiedzenia Komisji Wspólnej z 8 grudnia 1980 r. użyto terminu „zespoły robocze” na określenie grup eksperckich

⁴³ Więcej na temat obowiązywania tego aktu prawnego zobacz: M. STĘPIEŃ, *Działania Konferencji Episkopatu Polski podejmowane w latach pięćdziesiątych w związku z dekretem Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, *Warszawskie Studia Pastoralne* VIII 20 (2013) nr 3, s. 283-300; M. STĘPIEŃ, *Działania Konferencji Episkopatu Polski podejmowane w latach sześćdziesiątych w związku z dekretem Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, *Warszawskie Studia Pastoralne* VIII 20 (2013) nr 3, s. 301-325; M. STĘPIEŃ, *Działania Konferencji Episkopatu Polski podejmowane w latach siedemdziesiątych w związku z dekretem Rady Państwa PRL z dnia 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, *Warszawskie Studia Pastoralne* IX 22 (2014) nr 1, s. 363-390.

⁴⁴ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. Warszawa, 21-11-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 8.

⁴⁵ Tamże, s. 9.

⁴⁶ Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu w dniu 8 grudnia 1980 r. Warszawa, 08-12-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 4-6.

utworzonych przez Komisję Wspólną, natomiast w Protokole z posiedzenia Komisji Wspólnej w dniach 20 i 21 listopada 1980 r. używano terminu „podkomisje”. Finalnie wszystkie zespoły eksperckie powołane przez Komisję Wspólną nazwano nie „podkomisje”, ale „zespoły robocze”. Komisja Wspólna powołała składy personalne Zespołu Roboczego do Spraw Seminariów Duchownych oraz Zespołu Roboczego do Walki z Alkoholizmem i Wychowania do Trzeźwości⁴⁷. Zobowiązano przedstawicieli Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski i Urzędu do Spraw Wyznań, aby przygotowali propozycje składów personalnych Zespołów Roboczych: do Spraw Wychowania, do Spraw Wydawnictw i Czasopism oraz Zespołu Roboczego do Spraw Prawnych, w celu przedłożenia kandydatur Komisji Wspólnej⁴⁸.

Zakończenie

Władze komunistyczne od 1967 r. roku zaprzestały zwoływania posiedzeń Komisji Wspólnej przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL. W latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku władze PRL

⁴⁷ Do składu Zespołu Roboczego do Spraw Seminariów Duchownych powołano: Czesław Banach, podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty i Wychowania, Janusz Stęperski, dyrektor departamentu w Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Aleksander Merker i Janina Misiuro z Urzędu do Spraw Wyznań – ze strony rządowej oraz bp Lech Kaczmarek, ks. Franciszek Gościński, zastępca sekretarza Konferencji Episkopatu, ks. doc. Kazimierz Romaniuk, ks. dr Władysław Bomba i ks. Tadeusz Gocłowski – ze strony Konferencji Episkopatu Polski. Do składu Zespołu Roboczego do Walki z Alkoholizmem i Wychowania do Trzeźwości weszli: Ryszard Brzozowski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej i jednocześnie prezes Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża, Jerzy Wojciechowski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty i Wychowania, Kazimierz Kukawka, przewodniczący Głównego Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego, Alicja Sadownik z Urzędu do Spraw Wyznań – ze strony rządowej oraz bp Jan Mazur, ordynariusz diecezji siedleckiej i przewodniczący Komisji Episkopatu do Spraw Trzeźwości, bp Zygmunt Kamiński, prof. Andrzej Świącicki i ks. Henryk Korża – ze strony Konferencji Episkopatu Polski. Protokół z posiedzenia Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu w dniu 8 grudnia 1980 r. Warszawa, 08-12-1980 (podpisany przez wszystkich członków Komisji Wspólnej). AKEP, sygn. III 03050, s. 10-11.

⁴⁸ Tamże, s. 5, 11.

rozpoczęły rozmowy dyplomatyczne z przedstawicielami Stolicy Apostolskiej. Wówczas jako cel postawiono sobie zawarcie porozumienia z jednoczesnym wykluczeniem i izolowaniem Konferencji Episkopatu Polski, na co kategorycznie nie zgodzili się przedstawiciele Watykanu. W konsekwencji nie doszło do zawarcia porozumienia.

W obliczu niepokojów społecznych w 1980 r. władze PRL proponowały rozpoczęcie rozmów z przedstawicielami Konferencji Episkopatu Polski, a naturalnym forum ich prowadzenia była Komisja Wspólna przedstawicieli Konferencji Episkopatu Polski i rządu PRL, której władze od 1967 r. konsekwentnie nie godziły się zwoływać. We wrześniu 1980 r. reaktywowano funkcjonowanie Komisji, a jej prace przebiegały sprawnie, po wcześniejszym wypracowaniu zasad funkcjonowania. W drugiej połowie 1980 r. miały miejsce trzy posiedzenia Komisji. Przyjęto sposób procedowania, ustalono szeroką tematykę, która w przyszłości miała być omawiana na posiedzeniach, uzgodniono tworzenie zespołów roboczych i powołano Zespoły Robocze do Spraw: Wydawnictw i Czasopism, Wychowania, Prawnych, Seminariów Duchownych, do Walki z Alkoholizmem i Wychowania do Trzeźwości, przy czym dla dwóch ostatnich zostały ustalone ich składy osobowe.

Władze państwowe w 1980 r. zgodziły się w przeciągu roku wydać akty prawne, na mocy których państwo uzna Papieskie Fakultety Teologiczne w: Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu i Warszawie oraz umożliwi im swobodne funkcjonowanie. Zgodzono się na zwiększenie nakładu wydawniczego „Tygodnika Powszechnego” oraz na nabywanie przez instytucje kościelne używanych maszyn poligraficznych i sprowadzanie nowych z zagranicy. Strona rządowa zapewniła, że będą wydane odpowiednie zgody na budowę Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie i Szczecinie, a także internatu seminaryjnego w Gnieźnie.

Functioning of the Joint Commission of the representatives of the Conference of the Episcopate of Poland and the government of the Polish People Republic in 1980

After the Second World War communists took over the power in Poland. The main purpose of the ruling party was introducing the principles of Marxist philosophy. In the center of ideological fight was the Roman Catholic Church perceived as serious obstacle or even threat in achieving their goals. In 1980 the Polish authorities again declared their will to normalize relations and to reactivate the Joint Commission of the Government and the Episcopate. After the resumption of the session, the work proceeded constructively. The communists as the rulers counted on the help of the Church in calming social moods and normalizing the situation after the unrest and strikes that took place at that time.

Słowa kluczowe: Konferencja Episkopatu Polski; Polska Rzeczpospolita Ludowa; relacje; władze komunistyczne; Komisja Wspólna

Keywords: the Conference of the Episcopate of Poland; the Polish People Republic; relations; communist authorities; the Joint Commission

NOTA O AUTORZE

Ks. dr hab. Marek Stępień, prof. uczelni – dr hab. nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, profesor uczelni w Katedrze Ustroju Kościoła Powszechnego i Kanonicznych Form Życia Konsekwowanego, kierownik Zakładu Praw i Obowiązków Wiernych. Zainteresowania naukowe autora dotyczą konferencji biskupów, ze szczególnym uwzględnieniem Konferencji Episkopatu Polski.